

Вучэбная праграма складзена на аснове тыпавай праграмы “Сучасная беларуская мова”: Вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасцях 1-21 05 01 “Беларуская філалогія”, 1-21 05 02 “Руская філалогія”, 1-21 05 04 “Славянская філалогія”, 1-21 05 05 “Класічная філалогія”, 1-21 05 06 “Рамана-германская філалогія” / Аўт.-склад. З.І.Бадзевіч, С.А.Важнік, Г.К.Чахоўскі. – Мн., РІВШ, 2010. Зацверджана Вучэбна-метадычным аб’яднаннем ВНУ Рэспублікі Беларусь па гуманітарнай адукацыі 13.07.2010 г. Рэгістрацыйны № ТД – Д 133/ тып.

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння на пасяджэнні кафедры

_____ сучаснай беларускай мовы _____
(назва кафедры)

11 чэрвеня 2012 г. Пратакол №11
(дата, нумар пратакола)

Загадчык кафедры

_____ З.І. Бадзевіч
(подпіс)

Адобрана і рэкамендавана да зацвярджэння Вучэбна-метадычнай камісіяй
філалагічнага факультэта _____ Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта _____
(назва вышэйшай навучальнай установы)

21 чэрвеня 2012 г. Пратакол №8
(дата, нумар пратакола)

Старшыня

_____ М.М. Хмяльніцкі
(подпіс)

Тлумачальная запіска

Курс сучаснай беларускай мовы арыентуе выкладчыка на вытлумачэнне з'яў беларускай мовы ў іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы, на ўсебаковае вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з'явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця. Метадалагічная база курса мае на мэце правільную і навукова абгрунтаваную прэзентацыю звестак тэарэтычнага характару, скарэктраваную з улікам ідыятычнага нацыянальнага кампанента беларускай мовы, характару і форм яе сувязей з іншымі мовамі, найперш роднаснымі славянскімі.

На лекцыйных і практычных занятках студэнты набываюць, засвойваюць і паглыбляюць веды па марфеміцы, словаўтварэнні і марфалогіі сучаснай беларускай мовы ў такой ступені, каб усведамляць яе як грамадскую з'яву і пэўную сяміятычную сістэму і дасканала валодаць яе сродкамі.

Выкарыстоўваючы прынцып пераемнасці і ўзаемасувязі лінгвістычных дысцыплін, выкладчык павінен адбіраць такія факты і з'явы, якія ўсталяваліся ў навуцы аб мове, лічацца стрыжнёвымі для разумення іншых пытанняў і з'яўляюцца важнымі для пашырэння агульнага моўнага дыяпазону студэнтаў. Метады выкладання матэрыялу могуць быць розныя: яны, як правіла, залежаць ад складанасці тэмы і ступені падрыхтаванасці студэнтаў. Пэўную ўвагу неабходна звяртаць на тыя пытанні, якія адносяцца да дыскусійных або ўносяць новае ў асвятленне асобных фактаў мовы.

Практычныя заняткі праводзяцца па тэмах, якія вызначаюцца выкладчыкам і зацвярджаюцца на кафедрах. Іх мэта – замацаваць і паглыбіць тэарэтычныя веды. Методыка правядзення практычных заняткаў розная: індывідуальнае, фронтальнае, паслядоўна-лінейнае або выбарачнае апытванне; выкананне практыкаванняў на дошцы; работа па гатовых табліцах і схемах; выкананне тэставых заданняў і тэстаў на камп'ютэрах, праслухоўванне і аналіз разнастайных лінгвістычных запісаў і г.д. Правільна арганізаваная сістэма практычных заняткаў спрыяе выпрацоўцы ў студэнтаў самастойных навуковых поглядаў на моўныя з'явы і працэсы, дапамагае ім грунтоўна авалодаць нормамі літаратурнай мовы, паскарае набывцё навыкаў самастойнага аналізу моўных з'яў і фактаў.

Важнае значэнне ў працэсе засваення і замацавання ведаў і навыкаў мае лінгвістычны аналіз слоў, словазлучэнняў і сказаў. Для таго, каб лінгвістычны аналіз стаў сапраўдным эфектыўным навучальным сродкам, выкладчык павінен зыходзіць з адзіных навукова-метадычных прынцыпаў, сістэмнасці і строгай паслядоўнасці тлумачэння моўных з'яў. У залежнасці ад задач, якія ставяцца ў кожным канкрэтным выпадку, лінгвістычны аналіз можа быць вусным ці пісьмовым, частковым ці поўным.

Змест і задачы курса скіраваны на тое, каб сфарміраваць у студэнтаў правільныя навуковыя погляды на ўсю складаную сістэму сучаснай беларускай мовы, дапамагчы ім авалодаць яе літаратурнымі нормамі, набывць устойлівыя навыкі самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў і з'яў, удасканаліць сістэму звязнага маўлення, пастаянна павышаць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць.

У выніку вывучэння курса сучаснай беларускай мовы **студэнты павінны ведаць:**

- тыпалагічную і генетычную характарыстыку беларускай мовы;
- функцыянальныя стылі сучаснай беларускай мовы;
- літаратурныя нормы сучаснай беларускай мовы;
- асноўныя тэрміны, паняцці і катэгорыі сучаснай беларускай мовы;
- умовы і формы моўнай камунікацыі.

Павінны ўмець:

- валодаць вуснай і пісьмовай разнавіднасцямі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;
- карыстацца асноўнымі моўнымі паняццямі і тэрмінамі ў іх сістэмна-структурных сувязях;

- валодаць маўленчай дзейнасцю ў сістэме стылёва-функцыянальных асаблівасцей беларускай літаратурнай мовы;
- карыстацца асноўнымі метадамі лінгвістычнага аналізу;
- валодаць метадыкай рэферыравання тэксту і яго перакладу на беларускую мову.

Вучэбная праграма курса

МАРФЕМІКА

Марфеміка: тэрмін і паняцце. Двухзначнасць тэрміна “марфеміка”. Марфеміка як раздзел мовазнаўства, яе прадмет і задачы. Сувязь марфемікі з іншымі раздзеламі мовазнаўства (фанетыкай і фаналогіяй, лексікалогіяй, словаўтварэннем, марфалогіяй, сінтаксісам). Асноўныя паняцці марфемікі.

Марфеміка як сістэма марфем мовы. Марфема як мінімальная значымая частка слоў (словаформ). Месца марфемы ў сістэме адзінак розных узроўняў мовы: фанема і марфема, склад і марфема, слова і марфема, словазлучэнне і марфема, сказ і марфема. Агульныя (інтэгральныя) і адметныя (дыферэнцыяльныя) прыметы марфемы ў параўнанні з іншымі адзінкамі мовы.

Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі, месца ў складзе слова (словаформы) і паходжання. Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне. Свабодныя і звязаныя (радыксоіды) карані. Фармальна-семантычнае вылучэнне каранёвых марфем. Цяжкія выпадкі вылучэння каранёвых марфем.

Афікс: тэрмін і паняцце. Класіфікацыя афіксальных марфем паводле месца ў складзе слова (словаформы) адносна караня: перадкаранёвыя і паслякаранёвыя афіксальныя марфемы. Характарыстыка афіксальных марфем: прэфікс (прыстаўка), суфікс, постфікс, інтэрфікс, конфікс (цыркумфікс), флексія (канчатка). Пытанне аб інтэрфіксах, постфіксах і конфіксах (цыркумфіксах) у лінгвістычнай літаратуры.

Класіфікацыя афіксальных марфем паводле значэння і функцыі: словаўтваральныя (дэрывацыйныя), формаўтваральныя (словазменныя, рэляцыйныя) і словаформаўтваральныя (сінкрэтычныя) афіксы.

Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя афіксы.

Афіксоіды як марфемы пераходнага тыпу. Разнавіднасці афіксоідаў: прэфіксоіды, суфіксоіды. Пытанне пра афіксоіды ў сучаснай лінгвістыцы.

Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова. Аманімія, полісемія (мнагазначнасць), сінанімія і антанімія марфем.

Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у беларускай мове.

Тыпы афіксальных марфем паводле фанемнага выражэння: матэрыяльна выражаныя (пазітыўныя) і нулявыя марфемы. Нулявыя марфемы і спосабы іх вылучэння ў словах (словаформах).

Адзінкавыя (унікальныя) структурныя часткі слоў (словаформ), іх уласцівасці. Унірадыксоіды і уніфіксы.

Парадыгматычны і сінтагматычны спосабы вылучэння афіксальных марфем. Цяжкія выпадкі вылучэння афіксальных марфем.

Аснова: тэрмін і паняцце. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Прынцыпы выдзялення асновы слова і асновы словаформы ў сучаснай лінгвістыцы. Аснова і карань. Тыпы асноў: аснова словаформы, аснова слова. Члянімыя / нечлянімыя, вытворныя / невытворныя асновы. Перарваная і неперарваная асновы. Асновы простых і складаных слоў. Суплетыўны тып асноў. Поўны і частковы суплетывізм. Цяжкія выпадкі вызначэння асновы слова і асновы словаформы.

Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў: апрошчанне, перараскладанне, ускладненне, дэкарэляцыя. Прычыны і характар гэтых з’яў у беларускай мове.

Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы. Фармальна-семантычны прынцып – аснова марфемнага аналізу. Адрозненне і ўзаемаадносіны марфемнага, словаўтваральнага і этымалагічнага аналізаў.

Марфемаграфія: марфемныя слоўнікі.

СЛОВАЎТВАРЭННЕ

Словаўтварэнне: тэрмін і паняцце. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства. Прадмет, задачы і месца словаўтварэння сярод іншых лінгвістычных дысцыплін. Сувязь

словаўтварэння з лексікалогіяй, фанетыкай, марфалогіяй і сінтаксісам. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэнні.

Паняцце словаўтваральнай вытворнасці (матывацыі). Крытэрыі і паказчыкі вытворнасці. Фармальна-семантычная суадноснасць вытворнага слова з утваральным (матывавальным) словам як асноўны прынцып вытворнасці. Віды адносін вытворнасці паміж вытворным словам і ўтваральным (матывавальным) словам. Разыходжанні адносін фармальнай і сэнсавай вытворнасці. Непасрэдная і апасродкаваная вытворнасць. Адносіны множнай вытворнасці.

Вытворнае (матываванае) слова – аб’ект вывучэння ў словаўтварэнні. Уласцівасці вытворных слоў, іх фармальныя і семантычныя сувязі з утваральнымі словамі. Вытворнае і зыходнае (базавае, утваральнае, матывавальнае) слова як словаўтваральная пара, звязаная адносінамі словаўтваральнай вытворнасці. Словаўтваральны фармант як адзінка словаўтваральнай сістэмы.

Словаўтваральная і марфемная структура слова. Суадносіны паняццяў падзельнасці (чляннасці) і вытворнасці слова.

Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння. Адрозненне словаўтваральнага значэння ад лексічнага і граматычнага. Сродкі выражэння словаўтваральнага значэння вытворнага слова. Тыпы словаўтваральных значэнняў: транспазіцыйнае, мадыфікацыйнае, мутацыйнае.

Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы, іх характарыстыка: словаўтваральная пара, словаўтваральны ланцужок, словаўтваральная парадыгма, словаўтваральнае гняздо.

Словаўтваральны тып і яго паняцце. Фармальныя і семантычныя прыметы словаўтваральнага тыпа. Прадуктыўнасць словаўтваральнага тыпа. Сінанімія, аанімія, антанімія словаўтваральных тыпаў.

Паняцце словаўтваральнай (марфалагічнай) мадэлі.

Словаўтваральная катэгорыя як вынік узаемадзеяння сінанімічных словаўтваральных тыпаў.

Валентнасць (спалучальнасць) словаўтваральных марфем у слове. Семантычныя, стылістычныя, лексічныя, словаўтваральныя, фармальныя абмежаванні спалучальнасці словаўтваральных марфем.

Індывідуальна-аўтарская словатворчасць.

Спосаб словаўтварэння: тэрмін і паняцце. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя (камбінаваныя) спосабы словаўтварэння.

Афіксальныя спосабы словаўтварэння, іх разнавіднасці. Некамбінаваныя афіксальныя спосабы словаўтварэння: прэфіксальны, суфіксальны, нульсуфіксальны, постфіксальны.

Камбінаваныя афіксальныя спосабы словаўтварэння: прэфіксальна-суфіксальны (конфіксны, цыркумфіксны), прэфіксальна-нульсуфіксальны, прэфіксальна-постфіксальны, суфіксальна-постфіксальны, прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальны.

Бязафікснае словаўтварэнне, яго асаблівасці.

Складанне як спосаб словаўтварэння, яго фармальна-структурныя разнавіднасці: словаскладанне, асноваскладанне. Абрэвіяцыя, яе асаблівасці. Віды абрэвіятур.

Змешаныя спосабы словаўтварэння як узаемадзеянне афіксальных і бязафіксных словаўтваральных сродкаў. Разнавіднасці змешаных спосабаў словаўтварэння: суфіксальна-складаны, скарачэнне (універбацыя, семантычная кандэнсацыя) з суфіксацыяй.

Адваротнае словаўтварэнне (рэдэрывацыя).

Прадуктыўнасць сінхронных спосабаў словаўтварэння.

Дыяхроннае словаўтварэнне ў беларускай мове. Спосабы дыяхроннага словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалагічна-сінтаксічны. Разнавіднасці марфалагічна-сінтаксічнага словаўтварэння: субстантывацыя, ад’ектывацыя, адвербіялізацыя, пранаміналізацыя, нумералізацыя, прэпазіцыяналізацыя і інш. Прадуктыўнасць дыяхронных спосабаў словаўтварэння.

Паняцце словаўтваральнай нормы. Узаемадзеянне і канкурэнцыя словаўтваральных тыпаў. Словаўтваральная варыянтнасць. Актыўныя працэсы ў сістэме сучаснага

беларускага словаўтварэння.

Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы.

Словаўтваральныя слоўнікі. Адваротныя слоўнікі.

МАРФАЛОГІЯ

Марфалогія як раздзел граматыкі, яе прадмет і задачы. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзелаў мовазнаўства (фанетыкай і фаналогіяй, лексікалогіяй і словаўтварэннем, сінтаксісам). Асноўныя граматычныя паняцці і адзінкі: граматычная форма, граматычны спосаб, граматычны сродак, граматычнае значэнне і граматычная катэгорыя. Асноўныя спосабы і сродкі выражэння граматычных значэнняў у беларускай мове. Класіфікацыйныя (лексіка-граматычныя) і словазмяняльныя граматычныя катэгорыі. Класіфікацыя граматычных катэгорый паводле тыпаў апазіцый граматычных значэнняў: бінарныя і небінарныя, эквівалентныя і прыватныя катэгорыі.

Парадыгматычны і функцыянальны падыходы да вывучэння граматычных адзінак. Парадыгматычная марфалогія як навука аб правілах і формах словазмянення. Паняцце “функцы” граматычных адзінак у розных лінгвістычных школах (Ленінградская (Пецярбургская), Пражская).

Прынцыпы і крытэрыі аб’яднання слоў у лексіка-граматычныя класы – часціны мовы. Анамаліялогічны, навуковы і дыдактычны падыходы да выдзялення часцін мовы. Сістэма часцін мовы ў беларускай мове. Спрэчныя пытанні класіфікацыі часцін мовы. Пераходныя з’явы ў сістэме часцін мовы.

НАЗОЎНІК

Назоўнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўная адметнасць і граматычныя асаблівасці назоўніка як носьбіта агульнага значэння прадметнасці. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў як адлюстраванне ўзаемасувязі лексікі і марфалогіі. Назоўнікі агульныя і ўласныя, канкрэтныя і абстрактныя, адушаўленыя і неадушаўленыя, асабовыя, зборныя, рэчывыя; сінгулятывы, іх семантычныя і граматычныя асаблівасці.

Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку і склону. Катэгорыя роду назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння граматычных значэнняў мужчынскага, жаночага і ніякага роду. Пытанне аб назоўніках агульнага роду ў беларускай мове. Граматычны род абрэвіатур. Род марфалагічна нязменных назоўнікаў. Разыходжанні ў граматычным родзе некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя ліку назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння лікавага супрацьпастаўлення. Адзіночлікавыя і множналікавыя назоўнікі. Рэшткі парнага ліку ў сучаснай беларускай мове. Несупадзенне ў граматычным ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Пытанне аб значэннях склонавых форм у лінгвістычнай літаратуры. Сродкі выражэння склонавых значэнняў у беларускай мове. Роля прыназоўнікаў у выражэнні склонавых значэнняў. Рэшткі формы клічнага склону.

Скланенне назоўнікаў. Словазменная парадыгма назоўніка. Залежнасць склонавых канчаткаў назоўнікаў ад прыналежнасці да лексіка-граматычнага разраду і ад характару асноў. Назоўнікі першага, другога і трэцяга скланенняў, рознаскланяльныя і нескланяльныя назоўнікі; назоўнікі ад’ектыўнага і змешанага тыпаў скланення. Склонавыя канчаткі назоўнікаў розных тыпаў скланення. Варыянты склонавых канчаткаў назоўнікаў. Дынаміка склонавых форм назоўніка і праблема кадыфікацыі склонавых канчаткаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Асаблівасці выкарыстання назоўнікаў і іх склонавых форм у тэкстах розных стыляў.

ПРЫМЕТНІК

Прыметнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўная адметнасць і граматычныя катэгорыі прыметніка як носьбіта непрацэсуальнай прыметы. Разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы.

Асаблівасці ўтварэння і ўжывання прыналежаўных прыметнікаў. Пераход прыметнікаў з аднаго разраду ў іншы. Поўныя і кароткія формы якасных прыметнікаў, іх ужыванне і сінтаксічная роля. Сцягнутыя формы прыметнікаў і іх роля ў мастацкім тэксе. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне і ўтварэнне. Пытанне аб граматычным статусе катэгорыі ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай мове. Асаблівасці катэгорыі ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай мове ў параўнанні з рускай мовай. Прыметнікі са значэннем ацэнкі і меры якасці.

Скланенне якасных, адносных і прыналежаўных прыметнікаў. Пытанне аб аб'ёме словазменнай парадгмы прыметнікаў розных разрадаў. Варыянтнасць склонавых канчаткаў прыметнікаў.

Выкарыстанне прыметнікаў розных разрадаў у тэкстах розных стыляў як сродку слоўнага жывапісу, сродку інфармацыйнай, класіфікацыйнай характарыстыкі прадметаў.

Словаўтваральная сінанімія прыметнікаў.

ЛІЧЭБНІК

Лічэбнік як часціна мовы. Семантычныя асаблівасці і спецыфіка граматычных катэгорый лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавым значэннем. Разрады лічэбнікаў паводле значэння і структуры. Колькасныя (уласнаколькасныя і зборныя) лічэбнікі, асаблівасці іх сінтаксічнай спалучальнасці з назоўнікамі. Дробавыя лічэбнікі, іх семантычныя і структурныя асаблівасці. Пытанне аб парадкавых лічэбніках і іх месцы ў сістэме часцін мовы, асаблівасці семантыкі і ўтварэння. Простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі, іх структура. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Няпэўнаколькасныя словы.

Асаблівасці выкарыстання лічэбнікаў у кантэксце.

Ужыванне лічэбнікаў у ролі іншых часцін мовы. Лічэбнік як утваральная база для самастойных часцін мовы.

Займеннік

Займеннік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць займеннікаў як слоў-“замяняльнікаў”, “указальнікаў”. Пытанне аб месцы займеннікаў у сістэме часцін мовы. Тэрмін “займеннік” як сумяшчэнне двух значэнняў гэтага разраду слоў: лексічнага і функцыянальнага.

Семантычная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння: асабовыя, зваротны, прыналежаўны, указальныя, азначальныя, пыталыныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя (незначальныя).

Марфалагічная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле суадносін з іншымі часцінамі мовы. Займеннікі-назоўнікі. Катэгорыя роду, адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці ў займенніках-назоўніках. Займеннікі-прыметнікі. Займеннікі-лічэбнікі. Займеннікі-прыслоўі.

Скланенне займеннікаў розных разрадаў. Варыянты склонавых форм займеннікаў.

Займеннік як сродак сінтаксічнай арганізацыі тэксту.

Пераход іншых часцін мовы ў займеннікі. Пранаміналізацыя і яе роля ва ўтварэнні займеннікаў марфалагічна-сінтаксічным спосабам.

Займеннік як база для ўтварэння іншых часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў, часціц, злучнікаў).

Дзеяслоў

Дзеяслоў як часціна мовы. Асаблівасці семантыкі і граматычная адметнасць дзеяслова як носьбіта працэсуальнай прыметы. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова. Пытанне пра аб'ём дзеяслоўнай парадгмы ў сучаснай лінгвістыцы.

Незначальная форма дзеяслова (інфінітыў), яе ўтварэнне, граматычнае значэнне, марфалагічныя адзнакі і сінтаксічныя функцыі. Інфінітыў як назва дзеяння.

Асновы дзеяслова: інфінітыва і цяперашняга (будучага простага) часу. Спосабы вызначэння асноў дзеясловаў. Роля асноў дзеясловаў ва ўтварэнні дзеяслоўных формаў.

Класы дзеяслова. Прадуктыўныя і непрадуктыўныя класы дзеясловаў.

Пераходныя (прама пераходныя і ўскосна пераходныя) і непераходныя дзеясловы, асаблівасці іх семантыкі і спалучэння са склонавымі формамі назоўніка.

Непрэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.

Катэгорыя трывання дзеяслова. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання, іх лексіка-граматычныя асаблівасці і спосабы ўтварэння. Асаблівасці ўтварэння суадносных (карэлятыўных) трывальных пар дзеясловаў. Аднатрывальныя і двухтрывальныя дзеясловы. Спосабы дзеяслоўнага дзеяння як лексіка-граматычныя разрады дзеяслова, іх сувязь з іншымі разрадамі і граматычнымі катэгорыямі дзеяслова.

Зваротныя дзеясловы, іх утварэнне і лексіка-граматычная адметнасць. Разрады зваротных дзеясловаў паводле значэння: уласна-зваротныя, узаемна-зваротныя, агульна-зваротныя, ускосна-зваротныя, пасіўна-якасныя, актыўна-безаб'ектныя, зваротна-пасіўныя, зваротна-залежныя.

Зваротныя дзеясловы, матываваныя непераходнымі дзеясловамі. Дзеясловы “толькі зваротныя” (*reflexiva tantum*) у сучаснай беларускай мове.

Катэгорыя стану дзеяслова. Пытанне пра стан дзеяслова ў сучаснай лінгвістыцы. Незалежны і залежны стан дзеяслова, спосабы і сродкі выражэння станавых значэнняў. Стан і зваротнасць-незваротнасць дзеясловаў. Суадноснасць парадыгм дзеясловаў незалежнага і залежнага стану. Аднастанавыя дзеясловы.

Прэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.

Катэгорыя ладу дзеяслова як словазменная дзеяслоўная катэгорыя. Граматычнае значэнне катэгорыі ладу. Сродкі выражэння мадальнага значэння рэальнасці-ірэальнасці дзеяння. Граматычныя формы абвеснага, заагнага і ўмоўнага ладу. Лад і час дзеяслова, лад і асоба дзеяслова, лад і род дзеяслова.

Абвесны лад, яго значэнне, формы і асаблівасці ўжывання. Аналітычныя формы ў сістэме дзеясловаў абвеснага ладу.

Заагны лад, яго значэнні, утварэнне і ўжыванне. Граматычныя сродкі выражэння значэнняў заагнага ладу. Аналітычныя формы заагнага ладу. Варыянты граматычных форм заагнага ладу.

Умоўны лад дзеяслова і яго граматычнае значэнне. Спосабы ўтварэння граматычных форм умоўнага ладу. Аналітычныя формы ўмоўнага ладу.

Катэгорыя часу дзеяслова. Формы дзеясловаў цяперашняга, прошлага і будучага (простага і складанага) часу і іх значэнне. Утварэнне і ўжыванне форм даўно мінулага часу. Ужыванне форм аднаго часу ў значэнні іншага. Сувязь катэгорыі часу дзеяслова з катэгорыяй трывання ў беларускай мове.

Катэгорыі роду і ліку дзеясловаў, іх формы і спецыфіка функцыянавання ў сістэме форм абвеснага, заагнага і ўмоўнага ладу, цяперашняга, будучага і прошлага часу. Суадноснасць катэгорыі роду і катэгорыі асобы дзеяслова.

Катэгорыя асобы дзеяслова. Граматычныя значэнні першай, другой і трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку, іх выражэнне і ўжыванне. Суадноснасць катэгорыі асобы з катэгорыямі часу і ладу дзеяслова. Марфалагічныя сродкі выражэння асобы. Значэнні форм асобы і сінтаксічныя ўмовы іх ужывання. Безасабовыя дзеясловы, іх значэнне, граматычныя формы і ўжыванне. Выкарыстанне ў мове форм адной асобы са значэннем другой.

Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэнняў дзеясловаў. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Сэнсавая і выяўленчая роля дзеяслова ў тэкстах розных стыляў.

Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметнікаў. Пытанне аб месцы дзеепрыметнікаў у сістэме часцін мовы. Семантычная, граматычная і сінтаксічная суадноснасць дзеепрыметнікаў з дзеясловамі і прыметнікамі. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх значэнні, спосабы ўтварэння, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай). Пераходнасць/непераходнасць дзеясловаў і асаблівасці ўтварэння дзеепрыметнікаў розных разрадаў. Поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў залежнага стану і іх ужыванне. Ад'ектывацыя і субстантывацыя дзеепрыметнікаў.

Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўя. Суадноснасць дзеепрыслоўяў з дзеясловамі і прыслоўямі. Дзеепрыслоўе і інфінітыў. Супрацьпастаўленне дзеепрыслоўяў спрагальным (асабовым) формам дзеяслова. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў. Утварэнне дзеепрыслоўяў незакончанага і закончанага трывання. Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Адвербіялізацыя дзеепрыслоўяў.

Дзеясловы як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, прыслоўяў, слоў катэгорыі стану, мадальных слоў, прыназоўнікаў, злучнікаў, часціц, звязак, выклічнікаў). Пераход дзеясловаў у іншыя часціны мовы.

Прыслоўе

Прыслоўе як часціна мовы. Семантычныя асаблівасці і граматычная адметнасць прыслоўяў як слоў са значэннем прыметы дзеяння ці прыметы прыметы.

Тыпы прыслоўяў у залежнасці ад характару выражэння лексічнага значэння: знамянальныя і займеннікавыя прыслоўі. Групы займеннікавых прыслоўяў.

Лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў: азначальныя і акалічнасныя. Азначальныя прыслоўі і іх падразрады: якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння, параўнання, сумеснасці. Акалічнасныя прыслоўі і іх падразрады: месца, часу, прычыны, мэты. Ужыванне прыслоўяў адных разрадаў са значэннем іншых.

Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Марфаналагічныя з’явы пры ўтварэнні форм ступеней параўнання прыслоўяў. Суадноснасць ступеней параўнання якасных прыслоўяў і ступеней параўнання якасных прыметнікаў.

Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэнні прыслоўяў. Афіксальныя спосабы ўтварэння прыслоўяў: суфіксальны, прэфіксальны, конфіксны. Спосаб складання і яго роля ва ўтварэнні прыслоўяў. Складанне ў спалучэнні з афіксацыяй.

Лексіка-сінтаксічны і марфалагічна-сінтаксічны спосабы ўтварэння прыслоўяў. Прадуктыўнасць спосабаў словаўтварэння прыслоўяў.

Прыслоўе як база для ўтварэння самастойных і службовых часцін мовы.

Пераход прыслоўяў у назоўнікі, словы катэгорыі стану, прыназоўнікі, злучнікі і часціцы. Прыслоўі і мадальныя словы.

Тэкстаўтваральная (інфармацыйная, ацэначная) роля прыслоўяў у тэкстах розных стыляў.

Безасабова-прэдыкатыўныя словы

Пытанне аб безасабова-прэдыкатыўных словах (словах катэгорыі стану) у лінгвістычнай літаратуры. Безасабова-прэдыкатыўныя словы як асобны лексіка-граматычны клас, іх семантычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя адметнасці. Безасабова-прэдыкатыўныя словы і прыслоўі: агульныя і адметныя адзнакі.

Разрады безасабова-прэдыкатыўных слоў паводле значэння.

Ступені параўнання безасабова-прэдыкатыўных слоў, іх формы, утварэнне і адрозненне ад форм ступеней параўнання прыслоўяў і прыметнікаў.

Мадальныя словы

Пытанне аб мадальных словах у мовазнаўстве. Сінтаксічная аснова выдзялення мадальных слоў у асобную групу. Месца мадальных слоў у сістэме часцін мовы. Іншыя часціны мовы як крыніца папаўнення групы мадальных слоў у беларускай мове. Адрозненне мадальных слоў ад слоў іншых часцін мовы. Разрады мадальных слоў паводле значэння, іх роля ў тэксце.

Службовыя часціны мовы

Агульная характарыстыка службовых слоў. Семантычны і сінтаксічны прынцыпы як асноўныя для вызначэння службовых часцін мовы. Супрацьпастаўленне службовых слоў паўназначным на аснове функцыі ў сказе.

Класіфікацыя службовых слоў паводле граматычных значэнняў і функцый у сказе. Прыназоўнікі і злучнікі як непаўназначныя службовыя часціны мовы.

Прыназоўнікі

Прыназоўнікі як службовыя словы, іх семантычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя адзнакі. Функцыі прыназоўнікаў. Класіфікацыя прыназоўнікаў паводле паходжання і структуры. Вытворныя і невытворныя прыназоўнікі. Асаблівасці вытворных прыназоўнікаў, іх суадноснасць з іншымі часцінамі мовы. Адпрыслоўныя, адыменныя, аддзеяслоўныя вытворныя прыназоўнікі.

Простыя, складаныя і састаўныя прыназоўнікі.

Значэнні прыназоўнікаў. Ужыванне прыназоўнікаў з ускоснымі склонамі назоўнікаў. Варыянты прыназоўнікаў. Сінаніміка прыназоўнікаў.

Некаторыя асаблівасці ўжывання прыназоўнікаў у беларускай мове.

Спосабы ўтварэння прыназоўнікаў. Пераход паўназначных слоў у прыназоўнікі (прэпазіцыяналізацыя).

Прыназоўнікі як база для ўтварэння прэфіксаў, злучнікаў.

Злучнікі

Злучнікі як службовыя словы, іх семантычныя і граматычныя адзнакі. Класіфікацыя злучнікаў паводле функцыянальнага значэння: злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі. Разнавіднасці злучальных злучнікаў, іх ужыванне. Падпарадкавальныя злучнікі, іх асаблівасці і разнавіднасці. Адрозненне падпарадкавальных злучнікаў ад злучальных слоў (займеннікаў і прыслоўяў).

Разрады злучнікаў паводле паходжання, саставу, спосабу ўжывання.

Вытворныя злучнікі, спосабы іх утварэння.

Ужыванне іншых часцін мовы (займеннікаў, прыслоўяў, часціц, мадальных слоў) у функцыі злучнікаў.

Звязкі

Пытанне аб звязках у лінгвістычнай літаратуры. Пераход у разрад звязак дзеясловаў з аслабленым лексічным значэннем.

Тыпы звязак паводле лексіка-граматычнага значэння: абстрактныя (незнамянальныя), паўабстрактныя (паўзнамянальныя), знамянальныя.

Часціцы

Часціцы як непаўназначная часціна мовы. Семантычныя і граматычныя асаблівасці часціц. Месца часціц у сістэме часцін мовы.

Разрады часціц паводле іх функцыянальнага значэння: семантычныя, мадальныя і мадальна-валявыя, эмацыянальна-экспрэсіўныя. Словаўтваральныя і формаўтваральныя часціцы.

Разрады часціц паводле паходжання. Суадносіны вытворных часціц з паўназначнымі словамі (займеннікамі, дзеяслоўнымі формамі, прыслоўямі) і выклічнікамі. Структура часціц. Састаўныя часціцы як сродак экспрэсіі. Утварэнне састаўных часціц.

Развіццё мадальнага значэння ў часціцах. Пераход у часціцы слоў іншых часцін мовы. Роля часціц у тэксе.

Часціцы як база для ўтварэння злучнікаў і марфем (постфіксаў).

Выклічнікі

Месца выклічнікаў у сістэме часцін мовы, іх адрозненне ад паўназначных і непаўназначных слоў.

Разрады выклічнікаў паводле значэння: эмацыянальныя, волевыяўленчыя (пабуджальныя, імператыўныя) і моўнага этыкету.

Разрады выклічнікаў паводле паходжання. Невытворныя і вытворныя выклічнікі. Суадносіны вытворных выклічнікаў з назоўнікамі, дзеясловамі, прыслоўямі. Выклічнікі-запозычэнні з іншых моў. Структурныя тыпы выклічнікаў.

Словаўтварэнне выклічнікаў. Ужыванне выклічнікаў у вуснай і пісьмовай мове.

Пераход у выклічнікі слоў з іншых часцін мовы (інтэр'ектывацыя). Выклічнікі як база для ўтварэння слоў паўназначных часцін мовы і часціц.

Гукаперайманні

Гукаперайманні, іх функцыі ў сказе і тэксце. Падабенства і адрозненне гукаперайманняў ад выклічнікаў. Пытанне аб статусе гукаперайманняў як лексічных адзінак (слоў). Лексічная, марфалагічная і сінтаксічная характарыстыка гукаперайманняў.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

№п/п	Назвы раздзелаў, тэм	Колькасць аўдыторных гадзін				
		Аўдыторныя				Самаст. работа
		Лекцыі	Практыч., семінары	Лаб. заняткі	КСР	
1.	Марфеміка.	4	4		2	
2.	Марфаналогія.	2			2	
3.	Словаўтварэнне.	8	6		4	
4.	Марфалогія.	18	10		8	

Асноўная і дадатковая літаратура

№№ п-п	СПІС ЛІТАРАТУРЫ	Год выдання
	Асноўная	
1.	Беларуская граматыка. Ч.1	Мн.,1985
2.	Беларуская мова: Энцыклапедыя	Мн.,1994
3.	Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы	Мн.,1996
4.	Шакун Л.М. Словаўтварэнне	Мн.,1978
5.	Шелякин М.Д. Функциональная грамматика	Мн.,1987
6.	Шуба П.П. Сучасная беларуская мова: Марфаналогія. Марфалогія	Мн.,1987
	Дадатковая	
1.	Бардовіч А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы	Мн.,1989
2.	Граматыка беларускай мовы.Т.1	Мн., 1962
3.	Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская мова: спрэчныя пытанні	Гродна,2002
4.	Сучасная беларуская мова. Марфалогія / Пад агульнай рэд. Праф. М.Я. Яўневіча	Мн.,1997

**ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
З ІНШЫМІ ДЫСЦЫПЛІНАМІ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ**

Назва дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы па вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, якая распрацавала вучэбную праграму (з указаннем даты і нумара пратакола)
Сучасная беларуская мова	Кафедра сучаснай беларускай мовы	няма	Зацвердзіць Пратакол № 11 ад 11 чэрвеня 2012 г.
Сучасная руская мова	Кафедра рускай мовы	няма	

**ЗМЕНИ І ДАПАЎНЕННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
на ____/____ вучэбны год**

№№ п/п	Змены і дапаўненні	Падстава

Вучэбная праграма перагледжана і адобрана на пасяджэнні кафедры
(пратакол № ____ ад _____ 20__ г.)

Загадчык кафедры

(ступень, званне) (подпіс) (Ініцыялы, прозвішча)

ЗАЦВЯРДЖАЮ
Дэкан факультэта

(ступень, званне) (подпіс) (Ініцыялы, прозвішча)

